

Izvjješće s konferencije *Studentsko društvo u zemljama Istočnoga bloka 1945. – 1989. godine*, Institut nacionalnoga pamćenja, ogranak u Wrocławu (*Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945-1989*, Instytut Pamięci Narodowej, oddział we Wrocławiu), Wrocław, Poljska, 29. studenoga – 1. prosinca 2016.

Wrocławski ogranak Instituta nacionalnoga pamćenja, Komisije za istragu zločina protiv poljskoga naroda, organizirao je od 29. studenoga do 1. prosinca 2016. međunarodnu znanstvenu konferenciju *Studentsko društvo u zemljama Istočnoga bloka 1945. – 1989. godine*. Skup je u skladu s općom usmjerenosti znanstvenoga rada Instituta, koji je usredotočen na pitanja iz povijesti Poljske, a bavi se i proučavanjem povijesnih procesa na poljskom teritoriju u općeeuropskoj i svjetskoj dimenziji. Glavni organizator konferencije, djelatnik Instituta, dr. Kamil Dworaczek (u organizaciji skupa sudjelovao je i doktorand na Sveučilištu u Wrocławu Krzysztof Łagojda) od početka svojega znanstvenog rada bavi se studentskom oporbom u Poljskoj 1970-ih i 1980-ih. Organiziranjem konferencije kojom bi se skrenula pozornost na širi, općeeuropski kontekst studentske aktivnosti htjelo se prikazati kakvu se ulogu pripisivalo omladini u autoritarnom komunističkom društvu, kako su se mladi odnosili prema okovima nametnutoga režima, te – na što je stavljen naglasak u zaključnom govoru konferencije – da su upravo studenti često bili skupina koja je poticala društvene promjene. U tom kontekstu Dworaczek je, među ostalim, podsjetio na Praško proljeće 1968., poljsku Solidarnost 1980. i na tragične događaje na trgu Tiananmen u Pekingu 1989. godine.

Prva od niza stvari zbog kojih organizatori zaslužuju pohvale izbor je predavača. Na konferenciji je sudjelovao zavidan broj od 58 povjesničara iz većine zemalja Srednje i Istočne Europe (Poljska, Rusija, Ukrajina, Bjelorusija, Estonija, Češka, Slovačka, Rumunjska, Bugarska, Srbija, Hrvatska, Albanija) te Japana, Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Velike Britanije. Toliki broj sudionika omogućio je široki uvid u različite položaje mladih širom srednjega i istočnoga dijela Staroga Kontinenta. U svakoj sesiji organizatori su odlučili primijeniti kronološke granice, pa su rasprave počele od vremena neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata. S obzirom na bogatu perspektivu predstavljenu u izlaganjima, čini mi se beskorisnim prepisivati samo njihove teme, pa ću u prikazu iznijeti ono što je konferenciju, razmjenu mišljenja, činilo toliko zanimljivom – zaključke i glavne teze u referatima u odnosu na svaku regiju.

Govoreći o Sovjetskom Savezu, vrijedi obratiti pozornost na podatke koji su se pojavili u nastupu čuvenoga američkog znanstvenika s Harvarda prof. Marka Kramera. U referatu "Između pasivnosti i pobune. Studentska stajališta u Sovjetskom Savezu 1953. – 1991. Usporedba sa Srednjom i Istočnom Europom" na zanimljiv način predstavio je opće karakteristike stavova studenata sovjetskih sveučilišta prema režimu u perspektivi dugoj gotovo četrdeset godina. Prema Kramerovu mišljenju, mladi u Moskvi, Vilniusu i drugim gradovima Sovjetskoga Saveza bili su manje skloni protivljenju režimu u odnosu na svoje kolege u satelitskim zemljama Sovjetskoga Saveza. Izlaganje je činilo odličnu podlogu i u pogledu drugih tema na koje su se sudionici usredotočili na usko ograničenoj vremenskoj perspektivi. Kramerove zaključke potvrdio je u velikoj mjeri Vladimir Petrov s Državnoga sveučilišta u Sankt Peterburgu, koji se bavio percepcijom sovjetske agresije na Čehoslovačku 1968. među studentima

Lenjingradskega sveučilišta. O raznim oblicima protivljenja režimu govorili su i Irina Rudik iz Estonije, Juliane Fürst sa Sveučilišta u Bristolu te Dmitriju Kozlov sa Sveučilišta u Bremenu, suradnik Centra "Memorial", koji se godinama bavi pitanjem destalinizacije u Arhangeljskoj oblasti.

Natalija Khomenko iz Ukrajinske akademije znanosti govorila je o odjeku koji je izazvao Tajni referat N. Hruščova među studentima sovjetske Ukrajine. Oslanjajući se na bogati arhivski materijal (uz ostalo, i dokumente KGB-a u Ukrajini), autorica je pomno zabilježila reakcije u cijeloj zemlji te uočila specifičnosti između dijela koji je prije 1939. pripadao Ruskom Carstvu pa Sovjetskom Savezu i zapadnih dijelova Ukrajine, u prethodnom razdoblju vezanih za Habsburšku Monarhiju i Drugu Poljsku Republiku. Teme povezane s propagandnom politikom vlasti prema mladima u raznim dijelovima Sovjetskoga Saveza, uglavnom u prozapadnim, sovjetskoj vlasti nenaklonjenim republikama, predstavili su Roman Genega s Lavovskoga sveučilišta Ivana Franka, Jevgen Račkov sa Sveučilišta u Harkivu, Marija Dančenko iz Kijevsko-mogiljanske akademije, Rasa Baločkaitė sa Sveučilišta Vitolda Velikoga u Vilniusu te Katarzyna Korzeniewska (nezavisni istraživač). Spomena je vrijedan i referat Andreja Dudčika s Bjeloruskoga državnog sveučilišta, koji se bavio percepcijom komunističke ideologije među stranim studentima u Bjeloruskoj SSR sedamdesetih i osamdesetih godina.

Srednju Europu na konferenciji su predstavljali prije svega domaći povjesničari iz Instituta nacionalnoga pamćenja te oni s najistaknutijih poljskih sveučilišta poput varšavskoga, wrocławskoga, šleskoga sveučilišta u Katowicama i Katoličkoga sveučilišta u Lublinu. Gledajući teme poljskih istraživača prezentirane tijekom konferencije, uočljivo je da je dio njih bio fokusiran na aktivnosti službenih komunističkih organizacija i politiku vlasti prema studentima, a drugi su obrađivali oblike studentske pobune. Široku perspektivu djelovanja službenih organizacija, podređenih Poljskoj ujedinjenoj radničkoj partiji, predstavio je ravnatelj Ureda za povijesna istraživanja Instituta nacionalnoga pamćenja (inače stručnjak za pitanja komunističkih elita u Poljskoj od 1944./1945. do 1989.) profesor Mirosław Szumiło u izlaganju "Šefovi Udruženja poljskih studenata / Socijalističkoga saveza poljskih studenata 1950. – 1990. – zbirna slika". Ostali istraživači iz Instituta, poput Paweła Sasanke, Kamila Dworaczeka i Grzegorza Waligóre, te Krzysztof Lesiakowski sa Sveučilišta u Łódžu, Marek Kunicki-Goldfinger sa Varšavskoga sveučilišta i Piotr Abryszeński sa Sveučilišta u Gdańsku u svojim su izlaganjima bili usredotočeni na oblike suprotstavljanja vladajućem režimu među studentima, njihovo organiziranje i svakodnevno funkcioniranje u vrijeme društvenih kriza u Poljskoj 1956. – 1957., 1970. i 1980. – 1989. godine. Posebna sesija bila je posvećena i oblicima nezavisnoga djelovanja katoličke omladine u okviru pastorala mladih i Kluba katoličke inteligencije u Poljskoj sedamdesetih i osamdesetih godina.

Vrijedi spomenuti i mlade znanstvenike Sylwiju Szyc sa Sveučilišta Marije Curie-Skłodowske u Lublinu te Przemysława Gasztold-Seña iz Instituta nacionalnoga pamćenja, koji su iznijeli rezultate svojih istraživanja o mladima iz Sjeverne Koreje na sveučilištima u komunističkoj Poljskoj kao i razne sudbine i životne izbore studenata s Bliskoga istoka i iz Afrike koji su u vrijeme komunističke vlasti došli studirati na poljski teritorij. Međunarodnu perspektivu studentskih prosvjeda u ožujku 1968. s gledišta diplomacije i obavještajnih službi SAD-a predstavio je profesor Jakub Tyszkiewicz (Sveučilište u Wrocławu), inače autor monumentalne monografije o politici SAD-a prema Poljskoj 1945. – 1988. godine.

Povjesničari iz Češke i Slovačke prikazali su cjelokupnu sliku studentskoga društva u vrijeme prijelomnih političkih događaja. Marta Glossová (Sveučilište Komenškoga u Bratislavi) dotaknula je temu položaja studenata u procesu nametanja komunističkoga režima, Zdeněk Nebřenský (Karlovo sveučilište u Pragu) uspoređivao je situaciju u poljskoj i čehoslovačkoj studentskoj sredini od polovine pedesetih godina do prijeloma, uzimajući u obzir pojavu i gušenje Praškoga proljeća i studentske demonstracije u Poljskoj 1968., a Klára Pinerová (Karlovo sveučilište) usredotočila se na administrativna sredstva djelovanja prema studentima Odsjeka za umjetnost na Praškom sveučilištu u vrijeme tzv. normalizacije sedamdesetih godina, nakon agresije pet zemalja Varšavskoga pakta na Čehoslovačku 1968. godine.

Pozornost su zanimljivim izlaganjima zaslužili rumunjski znanstvenici Cosmin Budeancă (Institut za istraživanje komunističkih zločina i sjećanje na rumunjski egzil) te Corina Snitar (Sveučilište u Glasgou), koji su predstavili odjeke mađarske revolucije 1956. među rumunjskim studentima. Opću pozornost privuklo je izlaganje Andre-Octavije Drăghiciu (Sveučilište u Grazu) posvećeno svakodnevici omladine osamdesetih godina, u vrijeme vladavine N. Ceaușescua, te Florentine Budeancă o djelovanju Securitatea prema studentima. Pitanja rumunjske historiografije slabo su prisutna u poljskom znanstvenom radu, pa je nastup niza sudionika iz te zemlje bio iznimno važan doprinos općem znanju o komunističkoj stvarnosti vremena G. Gheorghiu-Deja te osobito krutoga Ceaușescuova režima. Slična je situacija u vezi s Albanijom, čiji je rigidan režim E. Hoxhe poprilično slabo poznat u poljskom znanstvenom diskursu. Čula su se izlaganja Klejda Këllicija (Sveučilište u Tirani) o studentima u inozemstvu iz u hladnoratovskom razdoblju izolirane Albanije te Arjana Shahinija (Tehničko sveučilište u Berlinu), koji je, iako možda previše fokusiran na teoretske okvire, zanimljivo predstavio aktivnost studentskih pokreta u Albaniji u vrijeme transformacije početkom devedesetih godina XX. stoljeća.

Na kraju, ali ne manje važno, na skupu je sudjelovalo sedam znanstvenika čiji su referati bili usredotočeni na povijest studentskoga pokreta komunističke Jugoslavije. Sesiju su otvorili Martin Previšić (Sveučilište u Zagrebu) i Kaori Kimura (Ruska akademija znanosti), koji su predstavili razne oblike studentske aktivnosti u vrijeme sukoba Tito – Staljin. Previšić se fokusirao na područje Jugoslavije i uglavnom odnos mladih prema Rezoluciji Informbiroa, a japanska je znanstvenica govorila o ulozi jugoslovenskih studenata u općem ozračju propagande Sovjetskoga Saveza usmjerene ka konsolidaciji Istočnoga bloka. Zanimljiv nacrt međunarodne studentske suradnje jugoslovenskih studenata, podložne vanjskopolitičkoj orijentaciji zemlje, prikazao je Dragomir Bondžić (Institut za noviju istoriju Srbije). Bogatu perspektivu studentskih pobuna i političke aktivnosti u kontekstu studentskih prosvjeda u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani te hrvatskoga proljeća predstavili su Petar Dragišić (Institut za noviju istoriju Srbije) i poljski znanstvenici koji se već dugi niz godina bave poviješću zemalja bivše Jugoslavije: prof. Piotr Żurek (Tehničko-humanistička akademija u Bielsko-Biali) i Mateusz Sokulski (Ślesko sveučilište u Katowicama / Sveučilište u Wrocławu). Kako je zaključio autor ovih riječi, koji je predsjedao sesiji, teme posvećene Jugoslaviji posebno su važne za poljsku historiografiju, prije svega u kontekstu 1948. godine. Tadašnja politika konsolidacije režima na prostoru podređenom Moskvi bila je predmet istraživanja mnogih znanstvenika, od kojih vrijedi spomenuti prije svega rad Roberta Spałeka *Komunisti protiv komunista. Traganje za unutarnjim neprijateljem u vrhu Komunističke partije u*

Poljskoj 1948. – 1956. godine (Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnątrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956, Varšava, 2014.). Spałek je veoma zanimljivo prikazao unutrašnje obračune u vladajućoj stranci, ne uzimajući ipak u dovoljnoj mjeri u obzir interesantan jugoslavenski kontekst cijele kampanje.

Trodnevna konferencija omogućila je prepoznavanje širokoga konteksta studentskoga pokreta na prostoru Srednje i Istočne Europe. Osim niza izlaganja kojima se upotpunilo u poljskoj historiografiji do sada nepoznate teme, skup je dao važan doprinos u vezi s općim zaključcima. Studenti su često bili nositelji društvenih promjena, a – što je možda još važnije – njihova mobilnost, otvorenost prema svijetu omogućavala je javnosti da sazna informacije čija je važnost uvelike prelazila usko određene državne granice (slučaj mađarske revolucije 1956. i njezin odjek u Poljskoj te Rumunjskoj i drugim zemljama iza “željezne zavjese”), do kojih se u razdoblju cenzure, nepostojanja interneta i ograničenoga pristupa sredstvima masovnoga informiranja doista teško dolazilo. Bogate rasprave tijekom zasjedanja sesija kao i u kuloarima sigurno su doprinijele uspostavljanju važnih kontakata, koji će ubuduće služiti razmjeni intelektualnoga iskustva među istraživačima omladinskih pokreta na Starom Kontinentu. Organizatori predviđaju izdavanje zbornika radova predstavljenih na konferenciji, koji će sigurno biti važan izvor za istraživače problematike omladine u međunarodnoj dimenziji.

MATEUSZ SOKULSKI

Ian Kershaw, *To Hell and Back. Europe 1914-1949* (London: Allen Lane, 2015), 593 str.

Ian Kershaw britanski je povjesničar i pisac. Doktorirao je povijest na Oxfordu (Merton College) u Ujedinjenom Kraljevstvu. Do sada je objavio nekoliko knjiga, niz članaka, poglavlja u raznim edicijama i eseja te sudjelovao u nekoliko dokumentarnih filmova. Područje njegova posebnoga znanstvenog interesa razdoblje je nacističke Njemačke, a smatra se jednim od najvećih stručnjaka za proučavanje osobe i djelovanja nacističkoga diktatora Adolfa Hitlera.

Do pakla i natrag njegova je posljednja knjiga, objavljena 2015. na engleskom jeziku u Londonu u izdanju Allen Lane Ltd Company. Knjiga je podijeljena na deset poglavlja, s popisom ilustracija, popisom mapa, zahvalama, predgovorom, selektiranom bibliografijom i kazalom. Ujedno je to prvi dio dvodijelne edicije sintetske povijesti Europe od 1914. do danas. Drugi dio, *Fractured continent. Europe 1950 – The Present (Rascjepkani kontinent. Europa 1950. – sadašnjost)* očekuje se u izdanju iste izdavačke kuće iduće godine.

Predgovor autor počinje riječima da mu je ovo najteža knjiga koju se prihvatio napisati... „jer je iskušenje da pokuša bolje razumjeti sile koje su oblikovale današnji svijet bilo neodoljivo”. Izlaže pristup i metode kojima se koristio u radu te поближе definira